

חינוך מעורר השראה

בימת דיון

* שער זה נולד בהשראת הכינוס שכותרתו "חינוך מעורר השראה", פרי יוזמה משותפת של אשכול לימודי החינוך בפקולטה לחינוך ושל המכון לחינוך מתקדם במכללת סמינר הקיבוצים.

מבוא |

על ההשראה בחיים ובחינוך

נמרוד אלוני

ידועה ברבים היא קביעתו של אריסטו, ולפיה "כל אומנות וכל סוגיית מחקר, וכן כל עשייה ועיסוק, חזקה עליהם שהם שואפים למשהו טוב". ברוח זו אני מבקש לפתוח ולציין כי הדיון המובא בשער זה של "החינוך וסביבו" יסודו בהכרה ולפיה בהשראה, למגוון מופעים, גלומים טוב רב וברכה גדולה – לבני האדם בכלל ולמעשה החינוכי בפרט.

יש כמובן "טובים" אחרים שאנו מבקשים לעצמנו, לדוגמה שלווה נפש ונחת רוח, וכפי שאני מאמין, הטוב שבהשראה שונה מאוד מהטוב של שלווה, של נחת או של אושר. נכון להגיד על ההשראה שהיא מזמנת חוסר שקט ובערה פנימית, התעברות ולידה, וגם השתנות גדולה – שלעיתים קשה ומכאיבה, אם ביצירת אומנות או בתחומי ההגות ואם בעיצוב מחדש של דמותך ובבחירת דרך חיים חדשה. השראה קשורה בהולדת יצירה, בצמיחת האישיות ובצריפת זהות לקראת חיים אנושיים מלאים ורוויי משמעות. לפיכך, התהליך שמעוררת ההשראה כרוך במצוקה ובתסכול מכאן ובחדווה ובשמחה מכאן. חיים של נוחות אין בה. להפך, מבקשי ההשראה שואפים לחרוג מאזורי הנוחות הסתמיים אל אזורי היצירה המאתגרים.

מהי אותה השראה, ואיפה היא נוכחת בחיינו?

נתחיל בכך שבכל רגע נתון יושבים במקומות שונים בעולם אלפים רבים של בני אדם – בייחוד מתחומי עשייה יצירתיים, כדוגמת אומנים, ארכיטקטים, הוגים, ממציאים ומתקני עולם – וכמהים למוזה שתראה פניה. הם מבקשים השראה. הם מבקשים שיבוא סוף ליובש ולבצורת, לדלות ולסתמיות, לבנאליות, לשגרה ולריקות. הם כמהים לתחושת השפיעה של מעיינות היצירה, להתבהרות המחשבה

ולמיקוד המבט, לגאות נפשית ולאנרגיה מתחדשת, שיביאו עמם לידה של משהו חדש, מרשים ובעל ערך. הם מבקשים השראה שתפיח בהם חיים ותצמיח מתוכם דבר שנותן טעם לחיים ושבעבורו שווה לחיות.

נמשיך בכך שבכל רגע נתון יושבים מיליוני תלמידים וסטודנטים ומרגישים כבויים וחסרי עניין. הם נדרשים ללעוס חומרים נדושים מפי מוריהם, ושום הד פנימי אינו מדבר מקרבם. הם כמהים למורים שידליקו אותם, שידברו אל ליבם ויתניעו בהם גנרטורים של סקרנות ולהט, תחושה של מחויבות ואנרגיה של מוטיבציה, וגם כוכב צפון של דרך ואוריינטציה. הם כמהים להשראה שכמו פתאום תפתח להם, מתוך עצמם ובהשפעת מוריהם, נתיבים חדשים של מחשבה, עשייה ויצירה.

וההשראה נוכחת בעוד צורה. בחודש האחרון ראיתי בחדשות הטלוויזיה צעירות שמתעקשות על שוויון מגדרי ועל שירות שוויוני ביחידות צה"ל – והן העידו שאת ההשראה קיבלו מאליס מילר, שבשנת 1995 הגישה עתירה לבג"ץ בנושא פתיחת קורסי הטיס בפני נשים. ועוד ראיתי לא מכבר, ישירות מבית הנשיא, את הנער נועם כתב, שנולד עם שיתוק מוחין ושבמאמצי על שלו ושל הוריו עשה את הלא-ייאמן והגיע לתפקוד מופלא ול-16 מדליות בתחרויות שחייה – ואנשים עם דמעות בעיניים דיברו על הכוח ועל ההשראה שהם שואבים ממנו.

וכמובן ישנן הדוגמאות המופתיות. רבים וטובים, נשים וגברים לאורך ההיסטוריה, גדלו והתפתחו בהשראת דמויות שאימצו לליבם או לאור יצירות מופת שהם עשו אותן לעצמם מקור השראה בבניין זהותם ובסלילת נתיבי חייהם: ישעיהו הנביא וחזון אחרית הימים שלו; סוקרטס וניטשה כמופתים פילוסופיים; יאנוש קורצ'אק כמופת חינוכי; ואן גוך ופיקאסו בציור; מהאטמה גנדי ומרטין לותר קינג ונלסון מנדלה כמנהיגים חברתיים; וירג'יניה וולף בספרות, רוזה פארקס במאבק בגזענות, ורות ביידר גינזבורג בתחום המשפט – כנשים משכמן ומעלה שפרצו דרכים לשוויון מגדרי ולתיקון עולם. את הגברים והנשים המופלאים הללו על פי רוב לא פוגשים בחיים בשר ודם אלא דרך יצירות שלהם או דברים על אודותיהם. זה המשהו הנשגב, הנאצל, היפה, הווירטואוזי או המושלם שמצוי בפועלם או ביצירותיהם של דמויות אלה, שחודר עמוק אל פנימיות הנפש, מפיה בה רוח, מחלץ אותה משאננות השגרה ומהסתמיות, ומתניע בה את אש ההשראה.

בהקשר החינוכי וההוראתי, דומה שמרטין בובר סיפק לנו קצה חוט מועיל ביותר להבנת ההשראה. במאמרו "על חינוך האופי" הוא כותב:

על שלמותו של החניך משפיעה רק שלמותו של המחנך, הווייתו השלמה שלא במתכוון. המחנך אינו צריך להיות גאון מוסרי כדי לחנך בעלי אופי; אבל צריך הוא להיות אדם חי, שלם, המביע את עוצמתו ישר לזולת: חיותו מקרינה עליהם ומשפיעה ביתר תוקף וטוהר דווקא בשעה שאין עולה כלל על ליבו הרצון להשפיע עליהם.¹

בובר מתכוון למורים שהם קודם כול מחנכים מופתיים, אנשים שהמפגשים איתם מזינים אותנו בחומרי צמיחה מיוחדים ובמזונות-על חינוכיים המזמנים מסלולים ארוכי טווח של גיבוש זהות והתפתחות אישית. כשתלמידים חווים את מוריהם כמחנכים ש"חיותם מקרינה עליהם" וששפעת אישיותם מצמיחה אותם, דומה שהם חשים שהמפגשים עימם מפעימים אותם רגשית, מעצימים את חינויותם הרוחנית, מפרים אותם אינטלקטואלית, מעוררים את רגישותם המוסרית, מעדנים את טעמם ומתניעים בהם את המוטיבציה לחיים תובעניים ויצירתיים של התחנכות עצמית ושל הגדרה עצמית.

לסיכום, אבל לבטח עדיין לא דברים ממצים, בהוראה השראתית איננו מתכוונים לכך שהתוכן הלימודי חדש, או שהתרחשה התוודעות ראשונית לכישורים, למיומנויות או לבורמות התנהגות. הכוונה היא למשהו אחר, הוליסטי יותר – להעשרת העצמיות ולחיוזוק הרוח ביסודות חדשים של אוריינטציה, מוטיבציה ויכולת. לפנינו הוראה מחנכת שיש בה כדי לשנות השקפת עולם, סולם ערכים, נקודת מבט, מסלול חיים והגדרת זהות. מדובר בהתחדשות או באתחול של האישיות לקראת יתר יצירתיות ומשמעות, "בוסטר" של אנרגיה פורייה, מוטיבציה פנימית ויוזמה אותנטית. זה סוג של תמורה נפשית, שעל פי רוב פועלת בתלמידים כמיילדת של רעיונות, יצירות ומעשים משמעותיים, ולעיתים ממש דוחפת אותם אל עדכון הזהות ואל בניית מסלול חיים חדש.

ונסגור דברים אלה בשלושה ציטוטים: האחד, של המשורר האירי ויליאם באטלר ייטס ש"הוראה אינה מילוי דלי; היא הדלקת להבה". השני הוא משיר של יאיר הורוביץ: "דומה פי האויר דליל", הוא כותב, "קשה, להמריא, להגביה, ברימה חסרת פניות". בשפת יום-יום רוצה לומר, שמן הריחוק הטבוע באובייקטיביות המחקרית הקרה לא תימצא ההשראה, ולעומת זאת, התלהבות, אמביציה, להט

1 מרטין בובר (תשמ"ד). "על חינוך האופי", בתוך: תעודה וייעוד, כרך ב' ירושלים: הספרייה הציונית.

רגשי, כמיהה רוחנית וסיעורי מוח של אגו מתעורר הם מהותיים להולדת ההשראה ולהתקיימותה של יצירה.

הציטוט השלישי הוא מפיו של המחנך והסופר יזהר סמילנסקי. כששאלוהו מדוע עדיין בזקנתו הוא טורח להמשיך בעיסוקו כמורה וכמחנך, תשובתו הייתה: "כדי לעורר מכרה נטוש בתוך הלב".

ואחרונה חביבה, הפילוסופית של החינוך מקסין גרין, שכך כתבה: "מחנך נעשה למשמעותי עבור תלמידיו רק אם הוא פונה אל חירותם ומאתגר את חשיבתם ודמיונם [...] ורק אם הוא עצמו נוכח עבורם כאדם אכפתי, אוטונומי ויצירתי, שמשתמש בחירותו כדי לעצב את דמותו ולמקם עצמו בעולמו".²

2 מקסין גרין (2005). "הומניזציה באמצעות האומנויות". בתוך: נ' אלוני (עורך), כל שצריך להיות אדם. תל אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.